

Archeologisch bureauonderzoek

**Plangebied Boerenwetering
Stadsdeel Zuid**

BO 12-054, Amsterdam 2012

Inhoud

Samenvatting	4
Inleiding	5
1 Administratieve gegevens plangebied	6
1.1 Administratieve gegevens	6
2 Wet- en regelgeving	7
2.1 Algemeen	7
2.2 Rijk	7
2.3 Provincie Noord-Holland	7
2.4 Gemeente Amsterdam	8
2.5 Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie	8
3 Historisch-topografische en archeologische inventarisatie	9
3.1 Geomorfologie en bodem	9
3.2 Historie algemeen	9
3.3.1 Ontginningen	10
3.3.2 Landelijk gebied en nijverheid	11
3.4 Archeologische inventarisatie van het plangebied	15
3.4.1 Archeologische Monumenten Kaart en Cultuurhistorische Waardenkaart	15
3.4.2 Relevante vindplaatsen	15
3.4.3 Conclusie	16
4 Archeologische verwachtingskaart	17
5 Archeologische beleidskaart	19
Conclusie	21
Bronnen	22
Appendix I: Beleidsvarianten, stroomschema	23

Samenvatting

Bureau Monumenten & Archeologie (BMA) heeft in opdracht van stadsdeel Zuid een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd voor plangebied Boerenwetering. Hiermee wordt het cultuurhistorische verleden van het plangebied in kaart gebracht zodat daarmee inzicht wordt verkregen in mogelijke archeologische sporen in de bodem. Een dergelijk verwachtingsonderzoek past binnen de verplichting van gemeenten om conform de Monumentenwet beleid te ontwikkelen ten aanzien van het behoud cq. documentatie van archeologische overblijfselen bij bouwontwikkeling.

Het bureauonderzoek gaat uit van een beknopt overzicht van de historisch-topografische ontwikkeling van de wetering. Het historisch overzicht wordt aangevuld met archeologische informatie afkomstig van vindplaatsen in de directe omgeving van het plangebied. De historische en archeologische informatie over de ruimtelijk topografische ontwikkelingen is omgezet naar een beeld van archeologische verwachtingen.

De archeologische verwachtingskaart (p. 17-18) bestaat uit zeven verschillende zones. Aan de hand hiervan is een archeologische beleidskaart opgesteld, waarin de beleidsregels en maatregelen voor de vereiste archeologische monumentenzorg zijn vastgelegd.

De beleidskaart voor de Boerenwetering specificeert twee beleidszones (p. 19-20). Voor deze zones is gespecificeerd of en wanneer er archeologisch vervolgonderzoek in de bouwplanontwikkeling nodig is.

Voor het gehele plangebied geldt de wettelijke meldingsplicht. Dit houdt in dat ook in geval geen archeologisch vervolgonderzoek is vereist en toch bodemvondsten ouder dan vijftig jaar worden aangetroffen, dit aan Bureau Monumenten en Archeologie gemeld wordt zodat in overleg met de opdrachtgever maatregelen getroffen kunnen worden tot documentatie en berging van de vondsten.

Inleiding

Het archeologisch bureauonderzoek van Bureau Monumenten en Archeologie (BMA) betreft een inventarisatie van archeologische c.q. cultuurhistorische waarden binnen het plangebied Boerenwetering. Uitgaande van de waardestellende inventarisatie wordt het beleid vastgesteld voor het behoud en/of documentatie van eventuele archeologische overblijfselen in verband met toekomstige bouwplannen.

Met het bureauonderzoek wordt een overzicht gegeven van bekende of verwachte archeologische waarden binnen het plangebied. Hierbij is gebruik gemaakt van historisch kaartmateriaal, relevante publicaties en archiefbronnen in samenhang met archeologische informatie over al bekende vindplaatsen in het plangebied. Deze informatie is samengevat in een archeologisch verwachtingsmodel op basis waarvan de beleidsregels voor erfgoedzorg worden vastgelegd ten behoeve van het bestemmingsplan.

In het bureauonderzoek komen het nationale, provinciale en gemeentelijke archeologiebeleid (hoofdstuk 2), de historische en archeologische achtergronden (hoofdstuk 3) en de archeologische verwachting van het plangebied (hoofdstuk 4) aan de orde, gekoppeld aan een beleidskaart (hoofdstuk 5) die inzichtelijk maakt of en in welke mate archeologische maatregelen binnen (toekomstige) planontwikkeling vereist zijn.

1 Administratieve gegevens plangebied

Het plangebied betreft het tracé van de Boerenwetering tussen Singelgracht en Albert Cuypstraat, plus rijweg en trottoir voor Ruysdaelkade 4 - 115.

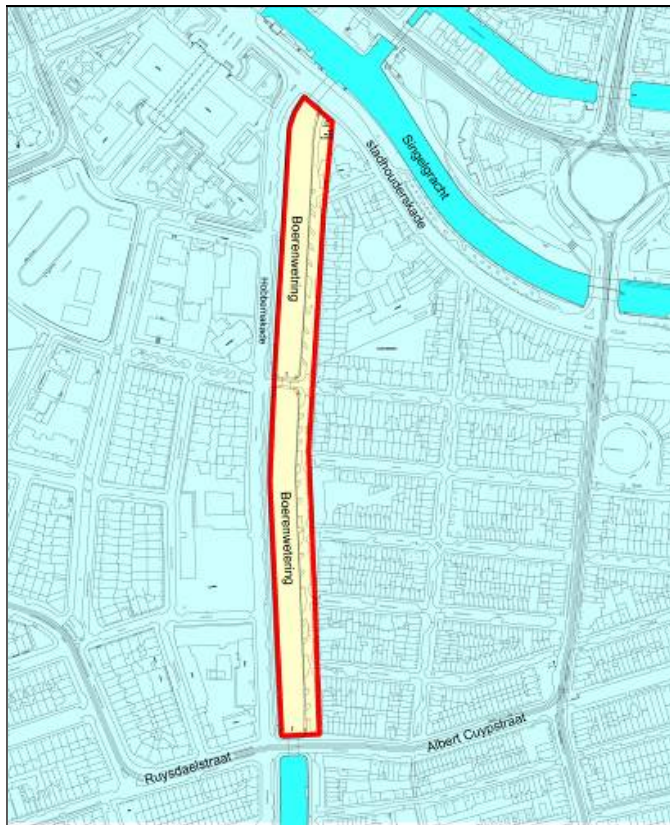
1.1 Administratieve gegevens

Opdrachtgever Stadsdeel Zuid
Contactpersoon Claudia Ebeling
Adres Postbus 74019
Postcode / plaats 1040 BC Amsterdam

Plangebied

Provincie	Noord-Holland	Gemeente:	Amsterdam
Plaats	Amsterdam	Kaartblad:	25G
ARCHIS meldingsnr.	26850	ARCHIS afmeldingsnr.	
X-coördinaat NW	120.918	Y-coördinaat NW	485.900
X-coördinaat NO	120.941	Y-coördinaat NO	485.887
X-coördinaat ZO	120.931	Y-coördinaat ZO	485.319
X-coördinaat ZW	120.892	Y-coördinaat ZW	485.319

Locatie

2 Plangebied Boerenwetering (rood omlijnd) binnen de huidige topografie.

2 Wet- en regelgeving

2.1 Algemeen

Het archeologische erfgoed bestaat uit voorwerpen en structuren die in de bodem bewaard zijn. Deze materiële overblijfselen vormen een onderdeel van onze leefomgeving. Het beleid voor het archeologisch erfgoed heeft dan ook veel raakvlak met dat van de ruimtelijke ordening. Voor optimale integratie van de archeologie in de ruimtelijke ordening heeft het rijk o.a. de Monumentenwet 1988 en de Wet ruimtelijke ordening aangepast.

2.2 Rijk

Om het bewustzijn van het Europese erfgoed te vergroten hebben de Europese ministers van Cultuur in 1992 het Verdrag van Valletta opgesteld (ook bekend als het Verdrag van Malta). Een van de voorwaarden om dit te bereiken is dat het Europese archeologische erfgoed voor toekomstige generaties beschikbaar blijft.

In Nederland wordt aan dit uitgangspunt invulling gegeven door behoud van archeologisch erfgoed in de bodem (*in situ*) tijdens de planontwikkeling mee te wegen. Als behoud in de bodem (bijvoorbeeld door middel van technische maatregelen of planaanpassing) geen optie is, dan worden archeologische resten opgegraven (behoud *ex situ*). De initiatiefnemer van een ruimtelijk plan, dat bodemverstoring tot gevolg heeft, is verantwoordelijk voor de planologische en de financiële inpassing van het archeologisch onderzoek.

In de Monumentenwet is een bepaling opgenomen dat in elk bestemmingsplan rekening moet worden gehouden met de in de grond aanwezige, dan wel te verwachten archeologische waarden.¹ Ook bevat de Monumentenwet een verplichting om toevalsvondsten te melden (de zgn. meldingsplicht).²

2.3 Provincie Noord-Holland

Als toetsingskader voor bestemmingsplannen en projectbesluiten gebruikt de provincie Noord-Holland de structuurvisie, de leidraad landschap en Cultuurhistorie en de Cultuur Historische Waardenkaart (CHW).³ Op grond van de Wro dienen gemeenten bij de vaststelling van bestemmingsplannen, projectbesluiten en beheersverordeningen de Provinciale Ruimtelijke Verordening Structuurvisie in acht te nemen. Op de CHW zijn o.a. archeologisch verwachtingsvolle gebieden opgenomen. De waardestellingen van de CHW zijn bedoeld als algemene indicaties die per specifiek plangebied nadere invulling en precisering nodig hebben. Naast de CHW beheert de provincie de Archeologische Monumentenkaart (AMK) van het rijk. Op de AMK staan de beschermde archeologische monumenten, de terreinen van zeer hoge en hoge archeologische waarde en de gebieden met een archeologische betekenis.

¹ Artikel 38a lid 1 van de gewijzigde Monumentenwet schrijft hierover dat *De gemeenteraad bij vaststelling van een bestemmingsplan als bedoeld in artikel 3.1 van de nieuwe Wet ruimtelijke ordening en bij de bestemming van de in het plan begrepen grond, rekening houdt met de in de grond aanwezige dan wel te verwachten monumenten.* Met 'monument' wordt hier een (onbeschermde) archeologisch monument bedoeld, ofwel alle terreinen welke van algemeen belang zijn wegens hun schoonheid, hun betekenis voor de wetenschap of hun cultuurhistorische waarde (art. 1 Monumentenwet).

² Artikel 53 van de gewijzigde monumentenwet 1988.

³ Provincie Noord-Holland, 2010.

2.4 Gemeente Amsterdam

De gemeente Amsterdam vindt het belangrijk dat archeologie vroegtijdig in ruimtelijke orderingsprocessen wordt geïntegreerd.⁴ Hiermee worden twee doelen gediend. Ten eerste een efficiënte voortgang en kostenbeheersing van bouwprocessen. En ten tweede een kwalitatief goed en stadsbreed uniform beheer van het archeologische erfgoed.

Op basis van de resultaten uit het archeologisch bureauonderzoek wordt bepaald of in het bestemmingsplan regels met betrekking tot archeologie moeten worden opgenomen. De Monumentenwet biedt een tweetal mogelijkheden (artikelen 39-40) die BMA heeft uitgewerkt in de modelregels archeologie.

De bescherming van (verwachte) archeologische waarden in een bestemmingsplan wordt geregeld met een omgevingsgunning als bedoeld in artikel 2.1 lid 1 van de Wet algemene bepalingen omgevingsrecht. Aan een omgevingsvergunning zijn bouwregels verbonden: die bepalen dat in het belang van de archeologische monumentenzorg de aanvrager van een omgevingsvergunning een archeologisch rapport met selectiebesluit dient te overleggen. Daarnaast kan in het bestemmingsplan worden opgenomen dat een omgevingsvergunning moet worden aangevraagd voor het uitvoeren van aanlegwerkzaamheden.

Aan een omgevingsvergunning kunnen voorschriften worden verbonden. Dit houdt in dat aan de vergunning de verplichting wordt gekoppeld om technische maatregelen tot behoud te treffen, om de archeologische resten op te graven of om de werkzaamheden te laten begeleiden door een archeoloog.

De bouwregels en de omgevingsvergunning voor aanlegwerkzaamheden bevatten daarnaast uitzonderingen die duidelijk maken in welke gevallen archeologisch onderzoek niet nodig is. In Amsterdam gelden elf beleidsvarianten, zoals de uitzondering van archeologisch onderzoek bij bodemingrepen kleiner dan 10.000 m² of ondieper dan de 19de of 20ste eeuwse ophogingen (Appendix: beleidsvarianten). In de praktijk komen per plangebied meestal twee tot zes varianten voor.

2.5 Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie

Voor de uitvoering van archeologisch onderzoek is door het ministerie van OCW de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA) opgesteld. De KNA gaat uit van een gefaseerde aanpak. Er wordt een onderscheid gemaakt tussen een Bureauonderzoek, een Inventariserend Veldonderzoek, een Archeologische Opgraving (AO) en een Archeologische Begeleiding (Appendix: stroomschema).

Het inventariserend veldonderzoek is bedoeld om de resultaten van het bureauonderzoek te toetsen. Het geeft inzicht in de aanwezigheid en toestand van de archeologische overblijfselen in de bodem. Een opgraving wordt uitgevoerd wanneer er sprake is van een vindplaats met waardevolle archeologische resten. Een archeologische begeleiding houdt in dat de bouwingreep onder begeleiding van een archeoloog wordt uitgevoerd. Elke onderzoeksfase wordt afgesloten met een selectiebesluit. Hierin wordt vastgesteld welke delen van een plangebied in aanmerking komen voor verder archeologisch onderzoek of voor bescherming en welke delen van het plangebied worden vrijgegeven.

Voor archeologisch veldonderzoek is een Programma van Eisen (PvE) vereist. Hierin zijn de kwalitatieve randvoorwaarden en onderzoeksvragen voor het werk vastgelegd. Het vormt de basis voor verdere planning en kostenraming. Het laten opstellen ervan behoort tot de verantwoordelijkheid van de initiatiefnemer van het bouwplan.

⁴ BMA, 2005

3 Historisch-topografische en archeologische inventarisatie

3.1 Geomorfologie en bodem

Het huidige natuurlijke landschap in en om Amsterdam is in grote mate bepaald door de landschapsvorming in het Holoceen. Dat is de geologische periode na de laatste IJstijd (vanaf ca. 10.000 v. Chr.). Er heerste toen een gematigd klimaat waarin in enkele duizenden jaren grote pakketten veen groeiden in de kuststreek. Dit Hollandveen bevindt zich in de huidige ondergrond tussen gemiddeld 5 m en 2 m ÷ NAP en loopt plaatselijk door tot 0 m NAP.

Het natuurlijke landschap werd vanwege grootschalige veenontginningen vanaf de 11de eeuw omgevormd tot een veenweidegebied. Aangezien de waterhuishouding een cruciale rol speelde bij de veenontginningen, begon tegelijkertijd de aanleg van het stelsel van (zee)dijken ter bescherming van het nieuwe bouw- en akkerland. Later, in de 17de en 18de eeuw, volgden de droogmakerijen waarbij grote watergebieden in Noord-Holland werden ingepolderd.

3.2 Historie algemeen

De vroegste bewoning van Amsterdam dateert, voor zover nu archeologisch bekend, uit de 12de eeuw. Rond de stad, op vooral de hoger gelegen strandwallen, zijn oudere vindplaatsen aanwezig met bewoningssporen die teruggaan tot in de Bronstijd (ca. 2.000 - 800 v. Chr.).

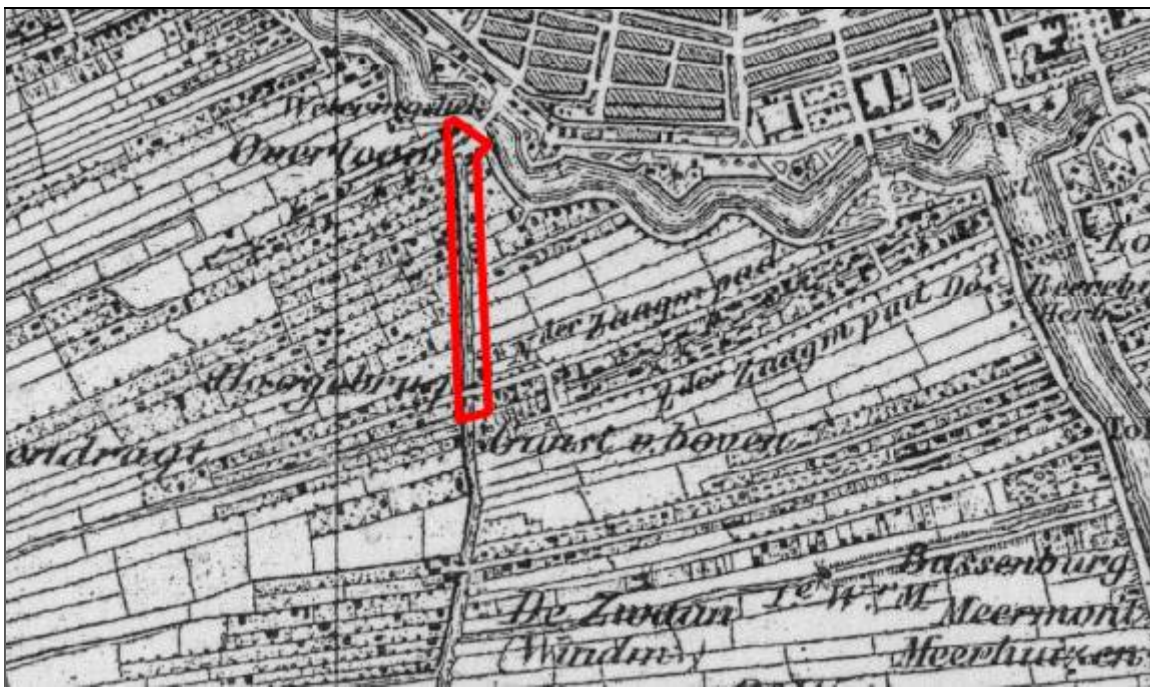
De oudste bouwsporen, uit de 12de en 13de eeuw, zijn teruggevonden aan de Nieuwendijk / Kalverstraat en de Warmoesstraat/Nes. Met de aanleg van de (Nieuwezijds en Oudezijds) burgwallen in de 14de eeuw startte het proces van stadsvorming. De stad had eerst een aarden omwalling als verdedigingswerk die in het laatste kwart van de 15de eeuw werd vervangen door een stenen stadsmuur. De laatmiddeleeuwse stad was omsloten door de huidige Singel aan de westkant en de Geldersekade en Kloveniersburgwal aan de Westkant. In de periode 1585-1663 groeide de stad explosief door vier stadsuitbreidingen. Ten tijde van de Eerste Uitleg (1585-1586) verplaatste de stadsrand zich naar de huidige Herengracht en de Oudeschans. Bij de Tweede Uitleg (1592-1596) kwamen er vier nieuwe woon- en werkeilanden (Marken, Uilenburg, Rapenburg en Vlooienburg) aan de oostkant van de stad. In 1613 ontstond met de Derde Uitleg aan de westzijde van de stad de woon- en werkbuurt de Jordaan en het eerste deel van de grachtengordel tot aan de Leidsegracht. De vroeg 17de-eeuwse stad werd beschermd door een gebastioneerde aarden wal ontworpen naar de nieuwste fortificatieplannen uit Italië, voorzien van elf bolwerken. Met de Vierde Uitleg van 1663 werd in de Gouden Eeuw het halfcirkelvormige stadsplan van Amsterdam voltooid. Het oostelijk deel van de grachtengordel werd aangelegd over de Amstel en aan het IJ werden de drie oostelijke haveneilanden Kattenburg, Wittenburg, Oostenburg gerealiseerd. De nieuwe bakstenen stadswal (met in totaal 26 bolwerken) volgde met zijn gracht het tracé van de huidige Singelgracht.

De eerste woonwijken buiten de Singelgracht ontstonden naar aanleiding van het uitbreidingsplan Kalff in 1877, gevolgd door een tweede ring na annexatie van grote delen van de gemeenten Nieuwer-Amstel en Sloten in 1896. De 20ste-eeuwse groei van de stad valt uiteen in vier fasen; bebouwing van de Baarsjes, Zuid en Oost in de jaren twintig en dertig, het door nieuwbouw aaneengroeien van voormalige dijkdorpen in Amsterdam Noord, de wederopbouwijken aan de westzijde van de stad (de Westelijke Tuinsteden) en de bebouwing van de voormalige Bijlmermeer in de jaren zestig en zeventig. Met IJburg borduurt de stad begin 21ste eeuw weer voort op het concept van vier eeuwen tevoren, het creëren van stedelijk areaal in en aan het IJ.

3.3 Historisch-topografische inventarisatie

3.3.1 Ontginning

Het Plangebied Boerenwetering bevindt zich op het grondgebied grenzend aan de voormalige Binnendijkse Buitenvelderse Polder, gelegen ten zuiden van Amsterdam aan de westzijde van de Amstel. Deze polder maakte deel uit van het Amstelland, het landelijke gebied van Amsterdam rond de Amstel. De ontginning van dit gebied vond in de 12de en 13de eeuw plaats, waarbij de Amstel als ontginningsas werd gebruikt. Haaks op de Amstel werden percelen uitgezet met een onderlinge afstand van 30 tot 100 m. Aan de kopse kant verrezen boerderijen op huisterpen en ontstond de voor het veenlandschap typerende lintbebouwing. De percelen werden door middel van perceleringssloten gescheiden. Deze sloten dienden om het natte veengebied te ontwateren waardoor geschikt akkerland ontstond. Als bijkomend gevolg van de ontwatering daalde het maaiveld en werd de grond weer natter. Aangezien de akkers bloot kwamen te staan aan overstromingsgevaar werden ter bescherming achter- en zijkaden aangelegd. Ondanks deze maatregelen zette de vernatting van de percelen zich door.⁵ Daarom bracht men nieuwe stroken veen in cultuur. Bij de verlenging van de kavels schoof ook vaak de bewoning op. De achterkade werd dan als secundaire ontginningsas in gebruik genomen.⁶ Dit zogenaamde slagenlandschap is nog duidelijk te zien op historische kaarten (afb. 2).

2 Topografische Militaire Kaart uit 1854. De langgerekte oost-west georiënteerde verkaveling van de Binnendijkse Buitenvelderse Polder is nog duidelijk zichtbaar. De polder wordt in het oosten begrensd door de Amstel, in het westen door de Schinkel. Het plangebied Boerenwetering is aangegeven in rood.

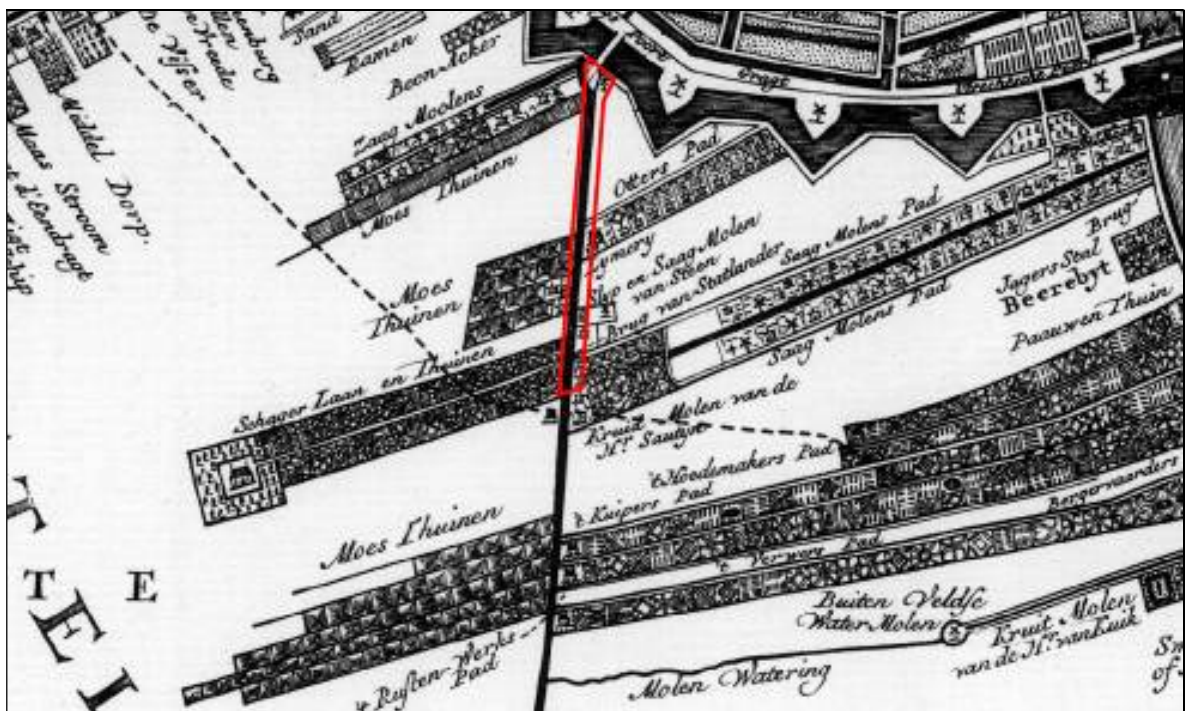
3.3.2 Landelijk gebied en nijverheid

Door de daling van het maaiveld werd men in de 14de en 15de eeuw gedwongen maatregelen te nemen door middel van de aanleg van dijken, sluizen, watermolens en molenweteringen. De Boerenwetering deed dienst als afwateringssloot en voerde het overtollige water van de polder, via

⁵ Borger 1987, 16-17

⁶ Stol 1993, 29

Op de plaats waar de Boerenwetering en de Singelgracht bij elkaar komen, werd in de 17de eeuw een sluis en een overhaal aangelegd om het verschil tussen polderpeil en stadsboezempeil te overbruggen. Naast de overhaal stond het Polderhuis, dat als vergaderruimte voor het polderbestuur diende. Het polderhuis stond ter hoogte van de hoek Ruysdaelkade en Stadhouderskade. De schutsluis en de overhaal werd door het polderbestuur verpacht en in de meeste gevallen werd ook het polderhuis verpacht als woonruimte. Al snel werden op de omringende percelen een overdekte kaatsbaan, een tuinhuis en andere opstallen gebouwd en ontwikkelde het Polderhuis zich tot een populaire herberg annex uitgaansgelegenheid.⁸ Bij de uitvoering van het Plan Berlage in 1924 werd het niveau van de Boerenwetering tot aan de tegenwoordige Diepenbrockstraat op stadspeil gebracht. De sluis en overhaal werden verplaatst naar de zuidelijker gelegen Haringvlietstraat en het Polderhuis verloor zijn oorspronkelijk functie. In 1925 is het Polderhuis afgebroken.

Tot in de 19de eeuw behoorde de Binnendijkse Buitenvelderse Polder tot de periferie van de stad. Door de toename van de bevolking in Amsterdam in de 17de eeuw ontstond een groeiende vraag naar industrie- en landbouwproducten. Aan de behoefte daaraan werd voldaan door bedrijven en boeren in de directe omgeving van Amsterdam.⁹ Uitspanningen en industriële nijverheid als

⁹ Schmall 1987.

scheepswerfjes, lijmerijen en kaarsenfabrieken vestigden zich vooral dicht bij de stad, in de tegenwoordige Pijp. Ten zuiden hiervan bevonden zich aan weerszijden van de Boerenwetering land- en tuinbouwbedrijven.¹⁰ Op de kaart van Mol uit 170 (fig. 5) staan langs de Boerenwetering enkele polderpaden, buitenplaatsen en industriële terreinen aangegeven. De Boerenwetering was een belangrijke aanvoeroute voor de boeren om hun groenten naar de dagmarkten in de stad te brengen.¹¹

Het voormalige Otterspad (afb. 5, 6) dateert uit 1610 en liep voor de uitbreiding van de Vierde Uitleg tot aan de Amstel. Langs het pad lagen buitens met tuinen, koepels en boomgaarden.¹² Tussen de Zaagmolensloot (huidige Albert Cuypstraat) en het noordelijke Zaagmolenpad lag de herberg Stadlander (afb. 5, 7). Aanvankelijk was op deze locatie een schuilkerk gevestigd. In het begin van de 17de eeuw werd het pand in gebruik genomen als herberg. De herberg was zeer populair vanwege de kolfbaan, een speeltuin voor kinderen en de voorzieningen om te vissen en te schaatsen. Vanaf de Weteringpoort kon men zich met tentschuitjes naar Stadlander laten roeien. In laatste kwart van de 18de eeuw is de Uitspanning vervangen door een groter gebouw dat bovendien even zuidelijker langs de Boerenwetering werd gevestigd. De oude herberg werd tussen 1812 en 1825 gesloopt. De latere herberg "Groot Stadlander" is in 1868 gesloopt.¹³

6 Tuinen aan het Otterspad op een prent uit 1725 (SAA)

Naast de buitenplaatsen, herbergen en pleziertuinen, die in de polder gevestigd waren, bevonden zich langs de oevers van de boerenwetering ook industriële bedrijven. Direct ten zuiden van het eerder genoemde Otterspad lag een lijmziederij (afb. 5). Lijm werd gebruikt voor het lijmen van hout en het inbinden van boeken. Daarnaast was lijm ook een belangrijk product voor de verfindustrie en stukadoorswerk. Het werd vervaardigd uit diverse afvalproducten zoals resten van huiden en beenderen. Dit afval moest eerst gekookt worden voor de productie van lijm. De productie van lijm ging gepaard met grote reukoverlast. Daarom werden dergelijke industrieën buiten de stad gevestigd. De lijmziederij aan de Boerenwetering is in 1628 gesticht en bleef hier tot het begin van de 19de eeuw.¹⁴

¹⁰ Colijn 1995

¹¹ Colijn 1995

¹² Van Kooij 1995

¹³ Heijdra 2002

¹⁴ Sickmann 1995

7 De Boerenwetering met rechts herberg Stadlander (noordelijke hoek Ruysdaelkade-Albert Cuypstraat) met "de brug van Stadlander" en de loodwitmolen naar het noorden, 1787 (SAA)

8 De slijpmolen aan de Boerenwetering en rechts de buitens aan het Otterspad (prent door Gerard Valck, ca 1700, SAA)

Naast de Lijmziederij stond een 'Slyp en Saagmolen' van steen (afb. 5, 8). In het begin van de 17de eeuw was deze molen in gebruik voor het vollen van lakens. Vanaf 1663 werden er marmer en andere steensoorten geslepen en in 1716 kwam er een loodwitmolen in.¹⁵ Loodwit werd

¹⁵ Sickmann 1995

gefabriceerd door lood in zogenaamde broeipotten te plaatsen. Deze potten werden in mest geplaatst. Door het broeien van de mest werd de temperatuur in de broeikamer hoger en veranderde het lood in loodwit. Het loodwit werd vervolgens gemalen en diende als grondstof voor o.a. de aardewerk, verf en stucwerk.

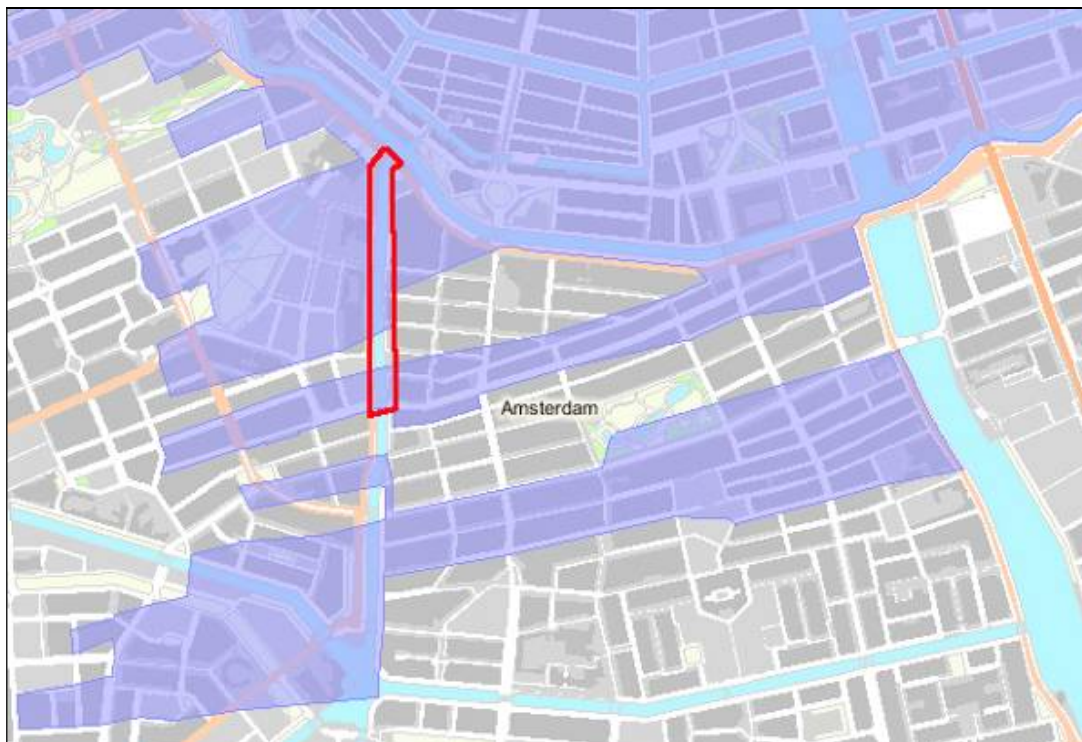
Tot de tweede helft van de 19de eeuw was een groot deel van de Buitenvelderse Binnendijkse Polder nog een buitenstedelijk gebied. Daarna veranderde het landschap drastisch. Aan het einde van de negentiende eeuw was het inwonertal van Amsterdam zodanig gegroeid dat de stad moest uitbreiden. Hiertoe werd in een ring rondom de 17de-eeuwse binnenstad diverse wijken aangelegd. De meeste wijken van deze negentiende-eeuwse ring werden verkaveld volgens het plan Kalff uit 1877, waarbij de oude verkaveling van de polder in de woonwijken werd opgenomen. Uitzondering hierop vormde het Rijksmuseum en het gebied tussen Boerenwetering, Zaagmolensloot en Stadhouderskade. Dit deel van de polder moest als eerste wijken voor stadsuitbreiding. Deze noordelijke punt van de Pijp is het enige deel van de wijk dat volgens het plan van Van Niftrik werd bebouwd. In tegenstelling tot het later naar het plan Kalff gebouwde deel van de Pijp, wijkt het stratenpatroon hier af van de loop van de oorspronkelijke sloten en paden.¹⁶

¹⁶ Kruizinga 2002

3.4 Archeologische inventarisatie van het plangebied

3.4.1 Archeologische Monumenten Kaart en Cultuurhistorische Waardenkaart

Binnen het plangebied zijn volgens de Archeologische Monumentenkaart (AMK) van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed geen archeologische monumenten aangewezen (afb. 5). De Cultuurhistorische Waardenkaart van de Provincie Noord-Holland (CHW) komt overeen met het AMK-kaartbeeld. De verwachtingen op deze kaart zijn algemeen van aard en dienen in het geval van bouwplanvorming nader te worden uitgewerkt. Een inhoudelijke en ruimtelijke specificatie van de archeologische verwachtingen volgt in het volgende hoofdstuk en is gebaseerd op de historisch-topografische analyse.

3 Uitsnede van de Cultuur Historische Waardenkaart provincie Noord-Holland. Het plangebied (rode lijn) valt vrijwel geheel binnen een gebied met een hoge archeologische waardering (paars).

3.4.2 Relevante vindplaatsen

De Boerenwetering is een bijzonder onderdeel van de historische waterhuishoudingssysteem van Amsterdam. Van alle gegraven grachten en kanalen is dit samen met de hoofdrivier de Amstel een natuurlijke waterloop. En zoals in het geval van de Amstel gaat het gebruik van de Boerenwetering terug tot de 12de eeuw.

Archeologisch onderzoek naar de waterbodems van Amsterdam is van recente datum. Hij de afgelopen jaren zijn bij kadewerken en baggerwerkzaamheden van tijd tot tijd archeologische vondsten aangetroffen en gedocumenteerd. Van systematisch onderzoek is sprake bij de aanleg van de Noord/Zuidlijn. Met name op de bouwlocaties Damrak en Rokin konden gegevens worden verkregen over de vorming en de inhoud van de (voormalige) Amstelbodem. Anders dan grachten is bij de natuurlijke waterloop zoals de Amstel sprake van een diepe bodem die tot 10 à 12 m ÷ NAP doorloopt. De inhoud bestond uit een zeer gevarieerde en omvangrijke verzameling afval en verloren voorwerpen, met een concentratie op 4 tot 8 m ÷ NAP. Bij de aanleg van de caisson voor de startschacht bij de Nieuwebrug in het Damrak is gestructureerd gebruik gemaakt van een

zeefinstallatie. Voor de caisson is 24.000 m³ Damrakbodem (60x20x20m) verwijderd waarvan 8.500 m³ historische rivierbedding. Hieruit zijn met de zeef circa 450.000 vondsten geborgen. Het onderzoek op het Rokin betrof een machinale ontgraving waarbij de volledige rivierbedding tot 12 m ÷ NAP archeologisch is onderzocht. Profielen zijn gedocumenteerd en vondsten zijn laags- en vlaksgewijs verzameld. Ook is de afgevoerde grond onderzocht. Dit complex omvat bijna 200.000 vondsten uit 14.000 m³ riviervulling. Voor een groot deel zijn deze vondsten afkomstig van ter plekke gelegen woningen, winkels en bedrijven die het afval in de Amstel gooiden.¹⁷

3.4.3 Conclusie

De Boerenwetering is een afwateringsgracht met een natuurlijke oorsprong. Een dergelijke waterbodem kan tot 12 m ÷ NAP reiken en belangrijke stratigrafische en geologisch informatie bevatten over het ontstaan van het natuurlijk waterstelsel en het oorspronkelijke vroegmiddeleeuwse landschap. Met de groei van Amsterdam werd de Boerenwetering een druk bevaren transportroute en vestigden zich bedrijven op de oevers. Ook kwamen er tuinen en uitspanningen. Met name vanaf de 17de eeuw nam het aantal landbouw- en nijverheidsbedrijven langs de wetering toe. Zoals eerder onderzoek heeft uitgewezen, laten activiteiten op en langs waterlopen sporen na in de waterbodems. De bodem van de Boerenwetering kan concentraties aan archeologische vondsten bevatten die de materiële neerslag van historische bewoning, nijverheid en vroege industrie zijn.

¹⁷ Gawronski, Kranendonk en Maas 2008, 32-33; Gawronski 2010, 79.

4 Archeologische verwachtingskaart

Op basis van de historisch-topografische inventarisatie (hoofdstuk 3) zijn binnen het plangebied Boerenwetering materiële overblijfselen te verwachten die samenhangen met de ontginningsgeschiedenis, de eventuele bewoning langs de Boerenwetering tot de huidige bebouwing aan het einde van de 19de eeuw. Dit leidt tot een verwachtingskaart met zeven verschillende zones van materiële neerslag.

A Boerenwetering

In de bedding van de Boerenwetering kunnen geconcentreerde hoeveelheden losse vondsten voorkomen die verband houden met de nijverheids- en bewoningsgeschiedenis van het gebied langs de waterweg. Daarnaast kunnen in de bodem sporen aanwezig zijn die in relatie staan tot het natuurlijke landschap en de vorming van de waterloop.

B Buitenplaatsen langs het Otterspad

Sporen van bewoning en bebouwing vanaf de 17de eeuw. Daarbij gaat het om funderingen en sporen zoals beerputten, tuinen en afvallagen. Er is kans op verstoring vanwege de aanleg van rioleringen en andere ondergrondse nutsvoorzieningen.

C Lijmziederij

Binnen deze verwachtingszone kunnen sporen voorkomen die gerelateerd zijn aan ambachtelijke activiteiten. De materiële neerslag bestaat onder meer uit funderingen van utiliteitsgebouwen, afvalkuilen met o.a. productieafval en losse vondsten. Er is kans op verstoring vanwege de aanleg van rioleringen en andere ondergrondse nutsvoorzieningen.

D Bewoning langs de Boerenwetering

Sporen van bewoning en bebouwing vanaf de 17de eeuw. De materiële neerslag betreft sporen van gebouwen, tuinen, losse vondsten of afval. Er is kans op verstoring vanwege de aanleg van rioleringen en andere ondergrondse nutsvoorzieningen.

E Herberg Stadlander

Sporen van gebouwen en structuren. Deze kunnen o.a. bestaan uit funderingen en materiële neerslag bestaande uit losse vondsten, afval en ophogingslagen. Er is kans op verstoring vanwege de aanleg van rioleringen en andere ondergrondse nutsvoorzieningen.

F Polderhuis

Sporen van gebouwen en structuren. Deze kunnen o.a. bestaan uit funderingen en materiële neerslag bestaande uit losse vondsten, afval of ophogingslagen. Er is kans op verstoring vanwege de aanleg van rioleringen en andere ondergrondse nutsvoorzieningen.

G Saag en Slijpmolen van steen

Binnen deze verwachtingszone kunnen sporen voorkomen die gerelateerd zijn aan ambachtelijke activiteiten. De materiële neerslag bestaat onder meer uit funderingen van utiliteitsgebouwen, afvalkuilen met o.a. productieafval of losse vondsten. Er is kans op verstoring vanwege de aanleg van rioleringen en andere ondergrondse nutsvoorzieningen.

5 Archeologische beleidskaart

De archeologische beleidskaart van het plangebied Boerenwetering is bedoeld als een ruimtelijk schema van de maatregelen die nodig zijn voor de zorg voor het archeologische erfgoed binnen bepaalde zones of locaties in het plangebied. De verwachtingen worden gekoppeld aan de huidige toestand van het terrein en mogelijk opgetreden bodemverstoringen. De clustering van de verwachtingszones resulteert in een beleidskaart met daarop twee zones met bijbehorende specifieke beleidsmaatregelen (Appendix: Beleidsvarianten, stroomschema).

Beleidsvariant 9 (Zone A)

Omdat de Boerenwetering een oude waterloop is en naar verwachting in de bodem de materiële neerslag van historische bewoning en bedrijvigheid bevat, geldt voor deze zone beleidsvariant 9 voor waterwegen binnen het historische centrum. Bij bodemingrepen die groter zijn dan 2.500 m² en dieper gaan dan 3 m ÷ NAP dient een archeologisch vervolgonderzoek in het bouwprogramma te worden opgenomen.

Beleidsvariant 11 (Zone B t/m G)

Deze zones bevatten naar verwachting geen of nauwelijks archeologische overblijfselen omdat hier recentelijk grootschalig grondverzet heeft plaatsgevonden voor de aanleg van riolering en andere nutsvoorzieningen. Vanwege deze verstoring zijn de zones vrijgesteld van archeologisch onderzoek.

De wijze van inpassing van de archeologische werkzaamheden in geval van variant 9 wordt bepaald door het civieltechnische uitvoeringsprogramma. Door archeologie in een vroeg stadium binnen de bestaande ontgravingsplanning in te passen, wordt vertraging in de uitvoering tegengegaan en in tijd en op kosten bespaard.

In geval van een droge ontgraving, waarbij in een bouwput machinaal wordt ontgraven (vergelijkbaar Station Rokin bouw), voert het archeologisch team ter plekke bodemdocumentatie en vondstberging uit, in afstemming met de werkvoortgang. Vondstberging dient tevens te worden ingepast op het gronddepot waar de afgevoerde grond wordt opgeslagen. Als de ontgraving van de waterbodem 'nat' plaatsvindt, is inpassing van een zeefinstallatie nodig voor de vondstberging op de bouwlocatie.

De vorm van het archeologisch veldonderzoek wordt daarom vastgesteld als er meer bekend is over de wijze van ontgraving. Dan kan een archeologisch Programma van Eisen (PvE) worden opgesteld. Op basis daarvan wordt een concrete planning en kostenraming gemaakt.

Conclusie

Het voorliggende bureauonderzoek naar archeologische waarden is uitgevoerd voor het bestemmingsplangebied Boerenwetering. Voor het plangebied gelden twee archeologische beleidszones, waarvan één wordt vrijgesteld van verder archeologisch onderzoek. Voor de andere zone dient een archeologisch veldonderzoek tijdens de bouwwerkzaamheden te worden ingepland als de bodemingreep groter is dan 2500 m² en dieper gaat dan 3 m ÷ NAP. Voor het veldonderzoek is een archeologisch Programma van Eisen verplicht.

De vorm van het archeologisch veldonderzoek wordt daarom vastgesteld als er meer bekend is over de wijze van ontgraving. Dan kan een archeologisch Programma van Eisen (PvE) worden opgesteld. Op basis daarvan wordt een concrete planning en kostenraming gemaakt.

Voor het gehele plangebied geldt ook de wettelijke meldingsplicht. Dit houdt in dat ook in geval geen archeologisch vervolgonderzoek is vereist en toch bodemvondsten ouder dan vijftig jaar worden aangetroffen dit aan Bureau Monumenten en Archeologie wordt gemeld zodat in overleg met de opdrachtgever maatregelen getroffen worden tot documentatie en berging van de vondsten.

Bronnen

Digitale bronnen

Archeologisch Informatiesysteem (ARCHIS): <http://www.archis.nl/archisii/html/index.html>

Cultuurhistorische Waardenkaart provincie Noord-Holland: <http://chw.noord-holland.nl>

Stadsarchief Amsterdam (SAA): <http://beeldbank.amsterdam.nl/>

Literatuur

Avoird, M. van, 'Vermaak op en langs het water', in: Colijn, J. (e.a.), 'De Boerenwetering: wonen, werken en vermaak langs een eeuwenoude waterweg', *Amstelveense Historische Reeks* 2, 1995, 111-121.

BMA, *Ruimte voor Geschiedenis. Beleidsnota Monumenten en Archeologie Amsterdam 2005-2010*, Amsterdam 2005

Colijn, J. (e.a.), 'De Boerenwetering: wonen, werken en vermaak langs een eeuwenoude waterweg', *Amstelveense Historische Reeks* 2, 1995.

Heijdra, T., *De geschiedenis van de Pijp. Monument van een wijk*, Alkmaar 2002.

Joustra-Schumacher, T., 'het Polderhuis met Boeresluis en Overhaal', in: Colijn, J. (e.a.), 'De Boerenwetering: wonen, werken en vermaak langs een eeuwenoude waterweg', *Amstelveense Historische Reeks* 2, 1995, 23-29.

Kooij, F. van, 'Wonen en werken langs de paden', in: 'De Boerenwetering: wonen, werken en vermaak langs een eeuwenoude waterweg', *Amstelveense Historische Reeks* 2, 1995, 97-110.

Kruizinga, J.A., *'Het XYZ van Amsterdam'*, Amsterdam 2002.

Provincie Noord-Holland, *Cultuur Verbindt. Cultuurnota 2005-2008 Provincie Noord-Holland*, Haarlem 2004.

Sickmann, J. W. M., 'Bedrijven langs de Boerenwetering', in: Colijn, J. (e.a.), 'De Boerenwetering: wonen, werken en vermaak langs een eeuwenoude waterweg', *Amstelveense Historische Reeks* 2, 1995, 31-43.

Stol, T., *Wassend water, dalend land. Geschiedenis van Nederland en het water*, Utrecht/Antwerpen 1993.

Veerkamp, J.A.G., *Inventarisatie archeologische aandachtspunten bij de aanleg van de Noord/Zuidlijn*, Amsterdam 1997, 10-31.

Verkerk, C.L., 'De Windmolenzijde. Een bijdrage tot de ontwikkelingsgeschiedenis van Amsterdams Noordwestelijke stadsgebied in de dertiende en veertiende eeuw', *Amstelodamum* 90 (1998), 13-38.

Weerts, H. , P. Cleveringa, W. Westerhoff en P. Vos, 'Nooit meer: Afzettingen van Duinkerke en Calais', *ARCHEObrief* 2 (2006), 28-34.

Appendix I: Beleidsvarianten, stroomschema

Het archeologisch beleid wordt als maatwerk voor een bepaald plangebied in Amsterdam vastgesteld aan de hand van elf varianten, die een afweging bieden op basis van de aard van de verwachting in combinatie met de specifieke (oppervlakte/diepte) bodemingreep.

- 1: Gebieden met bekende archeologische waarden. Aangezien hier met zekerheid archeologische overblijfselen aanwezig zijn, is bij elke bodemingreep ongeachte het oppervlak of de diepte archeologisch onderzoek noodzakelijk.
- 2: Bebouwde gebieden met een hoge archeologische verwachting binnen het historische centrum van Amsterdam (tot en met de Vierde Uitleg: binnen de Singelgracht). Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 50 m² of minder dan 0,5 m onder maaiveld.
- 3: Gebieden met een hoge archeologische verwachting langs nog aanwezige historisch infrastructurele assen / in een historische woonkern buiten het historische centrum van Amsterdam. Deze gebieden zijn onbebouwd of de bebouwing dateert van vóór de 19de eeuw. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 100 m² of minder dan 0,5 m onder maaiveld.
- 4: Bebouwde gebieden met een hoge archeologische verwachting langs nog in het landschap zichtbare historisch infrastructurele assen / in historische woonkern buiten het historische centrum van Amsterdam. De bebouwing dateert uit het einde van de 19de eeuw. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 100 m² of ondieper dan de 19de en 20ste eeuwse ophogingen.
- 5: Bebouwde gebieden met een hoge archeologische verwachting langs voormalige (overbouwde of opgehoogde) historisch infrastructurele assen / in een historische woonkern buiten het historische centrum van Amsterdam. De bebouwing of ophoging dateert uit de 20ste eeuw. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 500 m² of ondieper dan de 20ste eeuwse ophogingen.
- 6: Onbebouwde gebieden met een lage archeologische verwachting in de landelijke periferie van Amsterdam. Hier liggen archeologische vondsten dicht aan het oppervlak, zodat relevante archeologische lagen kunnen zijn opgenomen in de bouwvoor. De bouwvoor heeft gemiddeld een diepte van 0,3 – 0,5 m waaronder een eerste sporenvak zichtbaar wordt. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 10.000 m² of minder dan 0,5 m onder maaiveld.
- 7: Bebouwde gebieden met een lage archeologische verwachting binnen het historische centrum van Amsterdam (tot en met de Vierde Uitleg: binnen de Singelgracht). De bebouwing dateert uit het einde van de 19de en de 20ste eeuw. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 10.000 m² of ondieper dan de 19de en 20ste eeuwse ophogingen.
- 8: Terreinen met een hoge archeologische verwachting die als vaarweg in gebruik zijn binnen het historische centrum van Amsterdam (tot en met de Vierde Uitleg: binnen de Singelgracht). Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij ingrepen in de waterbodem kleiner dan 500 m².
- 9: Gebieden met een lage archeologische verwachting die als vaarweg in gebruik zijn of waren binnen en buiten het historische centrum van Amsterdam. Uitzondering van archeologisch

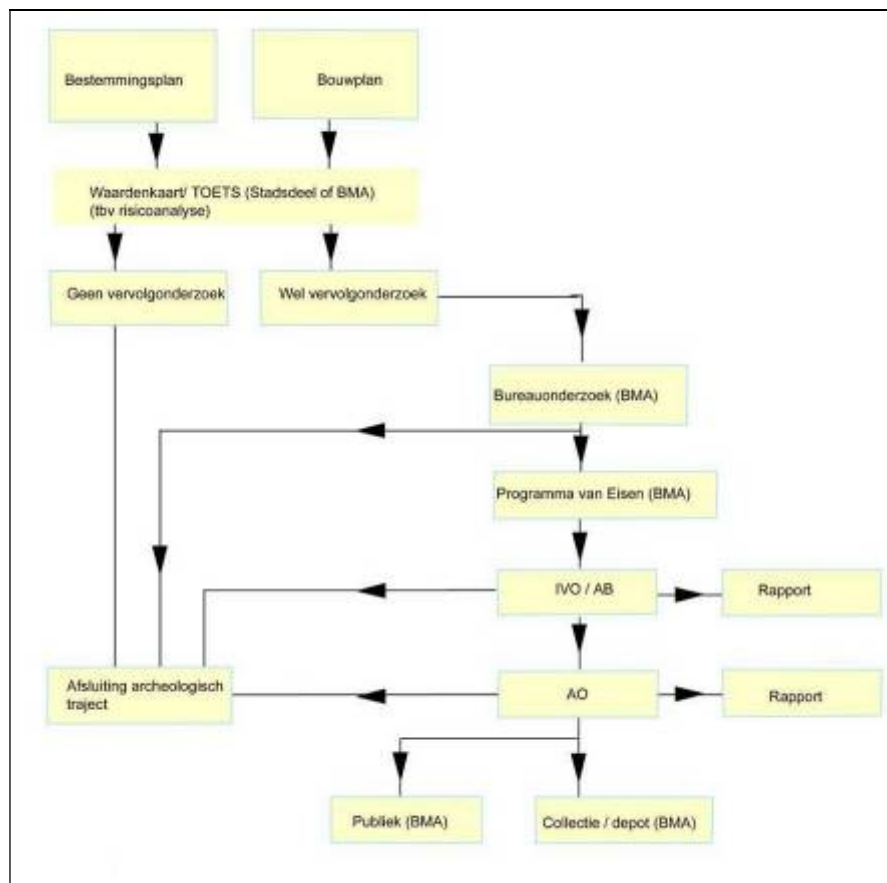
veldonderzoek geldt bij ingrepen in de (voormalige) waterbodem binnen het historisch centrum kleiner dan 2.500 m² en buiten het historisch centrum kleiner dan 10.000 m².

- 10: Gebieden met een lage archeologische verwachting die onder water liggen, of die onder water gelegen hebben en ingepolderd zijn of opgespoten zijn. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij ingrepen kleiner dan 10.000 m² of in de oorspronkelijke waterbodem of in het oorspronkelijke maaiveld.

- 11: Gebieden zonder archeologische overblijfselen omdat hier al archeologisch onderzoek of grootschalig grondverzet heeft plaatsgevonden voor bijv. zware funderingen, kelders, tunnels e.d. en gebieden in de voormalige landelijke periferie van Amsterdam buiten de Singelgracht met een lage archeologische verwachting die bovendien opgehoogd, onderheid en bebouwd zijn aan het einde van de 19de en in de 20ste eeuw. Hier geldt een vrijstelling van archeologisch onderzoek.

Gebieden waar al archeologisch onderzoek heeft plaatsgevonden zijn wel indirect van belang voor archeologische planning omdat ze aanwijzingen geven voor de eventuele aanwezigheid van archeologische resten in omliggende gebieden.

Voor de beleidsvarianten, 4, 5 en 7 tot en met 10 geldt dat het dieptecriterium op de uiteindelijke beleidskaart nader wordt gespecificeerd.

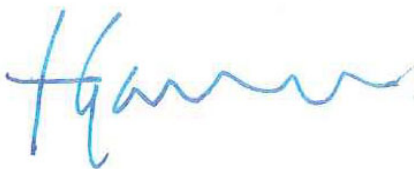

Stroomschema archeologie BMA

Colofon

Archeologisch Bureauonderzoek 12-054

Voor akkoord controle proces en waardestelling:

Hoofd afdeling Archeologie BMA
Prof. dr. J.H.G. Gawronski

Datum:	24-05-2012
Status:	definitief
Redactie:	prof. dr. J.H.G. Gawronski
Tekst:	drs. J. van den Dijssel, dr. H. Euwe
Cartografie:	drs. J. van den Dijssel, R. Tousain

© Bureau Monumenten & Archeologie, Gemeente Amsterdam, 2012
Postbus 10718, 1001 ES Amsterdam, 020-2514900, bma@bma.amsterdam.nl

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op enigerlei andere wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van BMA. BMA aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.